

'Je kunt de bezetting niet goed begrijpen als je het verhaal van de daders buiten beschouwing laat'

Promovendus Paul van de Water over collaborateurs in de Tweede Wereldoorlog

Jim Jansen
AMSTERDAM

Na zijn pensionering als docent aan de Hogeschool van Amsterdam besloot Paul van de Water te promoveren op 'gewone' Nederlanders, die zich tijdens de bezetting ontwikkelden tot extremistische daders in dienst van de Duitsers. Een thema waar tot op heden vrij weinig onderzoek naar is gedaan. In hoog tempo en met nauwgezette kennis vertelt hij over ogenschijnlijk normale mensen, die zich schuldig maakten aan verraad en terreur.

Hij onderzocht de daden van zo'n vijftig gewelddadige collaborateurs. Mensen die voor de oorlog geen crimineel verleden hadden en tijdens de oorlog geen toonaangevende posities bij nationaalsocialistische organisaties hadden. De kastelein die zijn klanten bij de Duitsers aangaf. Of die Amsterdamse politieagent die in Groningen werd gedetacheerd en daar zonder problemen meer dan tien mensen fusileerde. Of een Amsterdamse Joodse vrouw die in ruil voor geld Joodse vrienden en bekenden aangaf, die vervolgens vermoord werden in Auschwitz of Sobibor.

U promoveert op dit onderwerp, maar nog voor uw proefschrift klaar is, ligt er al een populair-wetenschappelijk boek.

"De mensen die in dit boek voorkomen, hebben mijn proefschrift 'niet gered' maar waren te interessant om te negeren. Ik vond dat hun verhaal moest worden verteld, want hoe kan het zijn dat mensen zonder een verleden van geweld opeens radicaliseerden en tot de vreselijkste dingen in staat bleken te zijn?"

Zoals?

"Verraad, roof, intimidatie, mishandeling, foltering, doodslag en moord. Het waren mensen die niet bekend stonden als gewelddadig of crimineel en toch werden zij in de context van de bezetting crimineel. Het ging niet alleen om laagopgeleide, kansarme figuren, maar ook om een notaris, een arts, een manager van Unilever, een student of een burgemeester."

"Ik wil weten hoe en waarom zij zich hebben 'ontwikkeld' tot gewelddadige criminelen. Waren het sadisten die dankzij de bezetting hun neigingen konden botvieren? Of opportunisten die zich lieten leiden door eigen gewin? Was er ook sprake van ideologische bevoegdheid, van mensen die geweld zagen als een noodzakelijk instrument om de nationaalsocialistische samenleving tot stand te brengen? Over die vragen gaat mijn boek."

In Nederland zijn we trots op onze verzetshelden, maar over deze mensen wordt amper gesproken.

"Je kunt de bezetting niet goed begrijpen als je het verhaal van de daders buiten beschouwing laat. Zowel daders als slachtoffers praten niet graag over hun ervaringen, puur uit zelfbescherming. De *conspiracy of silence* wordt dat wel genoemd. In mijn boek lees je het verhaal over een kampbewaakster uit Auschwitz die er nooit met haar kinderen en haar omgeving over heeft gesproken. Wellicht is het zo dat juist de mensen die geen dader of slachtoffer waren – de zogenoemde omstanders – wel volop over de oorlog spraken."

Het verhaal dat op mij het meest indruk maakte, was dat van de Joodse Branca Simons.

"Een vrouw met een deplorabel leven. Ze groeide op in armoede, kon niet leren en verdiende de kost met het plakken van regenjassen. Ze trouwde met inbreker Willem Houthuis, die geen Jood was en daardoor werd ze (voorlopig) niet gedeporteerd. Houthuis roofde Joodse huizen leeg en stal daarmee indirect van de Duitsers. Hij werd opgepakt en afgevoerd naar Kamp Vught, waardoor Simons haar bescherming kwijtraakte. Ze verfdde haar haar rood en dook onder met behulp van Salomon Vos, een bevriende pooier."

→ Een man wordt opgejaagd op het Jonas Daniël Meijerplein bij een razzia in januari 1942. De Duitsers werden bij dit soort acties vaak door collaborateurs geholpen. FOTO NATIONAAL ARCHIEF/COLLECTIE SPAARNESTAD

Uiteindelijk werd ze gepakt door de zeer gewelddadige politiemans Pieter Schaap.

"En die stelde haar voor de keuze: of je gaat naar Polen of je gaat voor mij werken. Ze koos voor het laatste en heeft met groot enthousiasme heel veel Joden verraden. De eerste die ze aangaf was Salomon Vos, de man die haar had geholpen onder te duiken."

Schaap was nog slechter dan Simons.

"Die man heeft meegewerkt aan de arrestatie van duizenden Joden en net voor de bevrijding heeft hij eigenhandig nog tien verzetsstrijders doodgeschoten. In tegenstelling tot bij Simons werd bij hem de doodstraf voltrokken."

Hoe liep het met Simons af?

"In eerste instantie kreeg ze de doodstraf. In de gevangenis bekeerde ze zich tot het katholieke geloof, wat werd gezien als een kentering. De doodstraf werd omgezet in levenslang en dat werd vervolgens verlaagd naar 21 jaar. Nadat ze twee derde van haar straf had uitgezeten, kwam ze in 1959 vrij. Ze vestigde zich in Slotermeer, waar ze is gaan werken in een stomerij."

U heeft zich twee jaar beziggehouden met de verschrikkelijkste personen. Wat voor gevoel heeft u zelf bij hen?

"Een mengeling van afschuw, weerzin, verwondering, medelijden en zeer zeker geen sympathie. Heel soms wel respect. Dat geldt bijvoorbeeld voor Ria Jorink. Zij heeft totaal foute keuzes gemaakt en liet zich leiden door een verkeerd afgesteld moreel kompas. Tegelijkertijd dwingt zij ontzag af door haar doorzettingsvermogen en haar wil tot overleven. Overigens houd ik dit soort gevoelens bij mijn onderzoek en bij het schrijven buiten de deur."

Paul van de Water: In dienst van de nazi's. Omniboek, € 25.

Paul van de Water

Bij de Hogeschool van Amsterdam vervulde Paul Van de Water (Amsterdam, 2 december 1953) verschillende functies waaronder docent Nederlands, docent Informatica en hoofd studentenzaken. Daarna was hij onder meer hoofdredacteur bij *Havana*, het weekblad van de Hogeschool van Amsterdam, en directeur bij *Folia*, het weekblad voor de Universiteit van Amsterdam. Sinds 2018 is hij als research-fellow verbonden aan het Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies (Niod).

'De eerste die Branca Simons aangaf, was de man die haar had geholpen onder te duiken'

Primeur 1869

Handwerkers Vriendenkring

→ Bestuursvergadering van de Arbeiders Jeugd Centrale in het gebouw van de Handwerkers Vriendenkring op de Nieuwe Achtergracht. FOTO STADS-ARCHIEF

Op 23 april 1869 maakte het *Nieuw Israëlietisch Weekblad* melding van de 'eerste openbare vergadering' van de Vereniging Handwerkers Vriendenkring. De oprichters streefden naar 'verbetering van den zedelijke en maatschappelijke toestand' van arbeiders en kleine zelfstandigen. De vereniging ontstond uit een breed scala aan activiteiten: van een weduwenfonds (1873) tot ziekenfonds Ziekenzorg (1895) en een

bibliotheek, boven café De Amstel op het Waterlooplein. De grote zaal van het in 1899 gebouwde verenigingsgebouw op de Nieuwe Achtergracht bood plaats aan 700 mensen. De vereniging wilde niet als Joods of socialistisch bekend staan, hoewel op den duur vooral veel Joodse diamantbewerkers en fabrieksarbeiders lid werden. Het bouwfonds van de vereniging begon in 1917 met een groot woningbouwproject in de toen gloednieuwe Transvaalbuurt.

Amsterdammer 1957

Jarige Johan Cruijff lid van Ajax

In de groentewinkel van Manus Cruijff in de Akkerstraat in Betondorp wordt op donderdag 25 april 1957 een brief bezorgd met het klassieke logo van Ajax, de voetbalclub aan de overkant van de Midtenweg. Het betreft ditmaal geen bestelling voor de groenteboer, die zichzelf vanwege de levering van fruitmanden aan geblesseerde spelers 'Hofleverancier van Ajax' noemt. De brief is gericht aan zijn jarige zoon Hendrik Johannes,

die op aanbeveling van jeugdtrainer Jany van der Veen door het bestuur wordt aangenomen als lid.

Proefspelen hoeft de tienjarige 'Jopie' niet, daarvoor heeft hij al pingeënd op straat genoeg indruk gemaakt. Op de velden bij stadion De Meer maakt hij al snel faam als linksbinnen, reservekeeper en als catcher van de honkbalafdeling.

→ Cruijff als tiener. Als tienjarige werd hij op uitnodiging lid van Ajax.

Zoekplaatje

Hoe goed kent u de stad?

Amsterdam zit vol verborgen schatten. We rijden, fietsen of lopen er dagelijks langs. Maar hoe goed kennen we de stad? Vorige week stonden we in de Lootsstraat, hoek Jacob van Lennepstraat, bij de boekenkast van Sonja Medic uit 2006. De 250 keramische boeken zijn een huldeblijk aan de dichters en schrijvers die in de buurt zijn geëerd met een straat. Winnaar is Gerty van Oostrom. Welke plek met historie zoeken we deze week? Inzendingen voor maandag 12:00 uur naar: zoekplaatje@parool.nl

FOTO NINA DE LAAT

Colofon

De geschiedenispagina's worden gemaakt in samenwerking met *Ons Amsterdam* (onsamsterdam.nl). Coördinatie: Peter de Brock.

ons amsterdam